

Ես՝ յուսահատութեամբ փիլերուն
կը նայիմ, որոնք խոշոր դամբերով ամ-
բացած են երկաթէ սիւներուն. եւ կը
կատարիմ որ չեմ կրնար զանոնք խլել եւ
ծովը նետել, այն ուսանողին պէս, որ
իւր առաւօտեան անուշ քունին մէջ, յա-
մառ réveilի մը այնչէն խելագար,
զայն դոյլ մը ջուրի մէջ կը խեղդէ:

Քօմիսէրը իր բոլոր բարեացակա-
մութեամբ այս անգամ առանց միջոցի
է մեր դժբաղդութեան առջեւ: Շատ
չատ ճաշարանը կրնայ յատկացնել մե-
զի, որուն կարծր նստարանները եւ խ-
զոտ սեղանները աւելի գրաւիչ չեն: Եւ
կը հաւատա՞ք երբոր ըսեմ ձեզի թէ
զիշերները այսպէս իրարու յաջորդե-
ցին. հինգ հատ երկա՞ր, անվերջանա-

լի՞ գիշերներ, որոնց ամբողջ տեւողու-
թեանը ո՛չ զսպանակները աւելի կարե-
կիր եղան եւ ո՛չ փափուկ Աթենացիներ-
ուն քմահաճոյքները:

Մինչ՝ այլ եւս, ցորեկուան անբա-
ւական քուներէն սպառած, բաց օդը եւ
երիտասարդ տարիներս օգնելով՝ վեր-
ջին գիշերները կը յաջողէի երբեմն
մրափել, Օրիորդ Տիւքոօի հիմայ հե-
ռաւոր, միաթել, անուշ ձայնը, զովա-
ցուցիչ առուակի մը պէս կը հոսէր վե-
րեւէս հնչուն ֆօշմառներու տենդին
վրայ եւ կ'օրօրէր զայն...

— «Յոյն մըն է», «դարձեալ Յոյ-
ներ են»...:

ԵԼԻԶ ՄԵՀՏԵՐԵԱՆ

ԵԼՄՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՄԱԿԸՆԹԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ա Մ Ե Ր Ի Կ Ա

Աշխարհի հարստութիւնը շարժուն է: Այսօր
ինձի, վաղը քեզի: Բախտը և պարագաները
կը կաղմեն այն խողովակը որուն մէջէն կ'անց-
նի իմ գրպանէս ելած դրամը լեցուելու համար
քու գրպանդ: Ինչպէս որ Անգլիա Նարոյէոն-
եան պատերազմներու ժամանակ Ֆրանսայի
չնորհիւ լեցուցած է իր գրպանը, նոյնպէս
այլ մեծ պատերազմին Ամերիկա լեցուց իր քր-
սակը Անգլիոյ չնորհիւ, որմէ շատեր կը հե-
տեւցնեն թէ Լոնտոն կորսնցուցած է իր եր-
բմանի տիրապետող դիրքը: Տգէտ մամուլի մը
հայթայթած հատուածական տեղեկութիւննե-
րէն շմորած թերուս անձեր յաճախ ձեր ական-
ջըն ի վար հետեւեալը կը փսփոտն. «... ձեզի
բան մը ըսե՞մ, Ֆրանսապէս Լոնտոն hors

combat է, Նիւ Եորքն է որ կը տիրապետէ»:
Այս խօսքերը ընողները կը մոռնան տուարները
հինգով բաժնելու: Եթէ Ամերիկայի մէջ 100
հատ միլիոնատէր և Անգլիոյ մէջ ալ 25 միլիո-
նատէր կան, բաժանում գիտցողը գիտէ թէ
երկուքին ո՞րը աւելի հարուստ է:

Խաւար մտքերու մէջ լուսատու ճառագայթ
մը ներմուծելու համար փութանք տեղեկացնել
ընթերցողին թէ ներկայիս Ամերիկայի փոխա-
տութիւնները կը հասնին \$ 15,750,000,000
տուարի որ կը ներկայացնէ 3,150,900,000 ան-
գլիական ոսկի. իսկ Անգլիոյ փոխատուութիւն-
ները կը յանգին 5,400,000,000 անգլիականի,
մինչ Ֆրանսային 2,800,000,000 անգլիակա-
նի:

Թերեւս րնթերցողը դարձանայ երբ իմանայ թէ մեծ պատերազմէն առաջ Ամերիկայ պարտական էր Եւրոպայի: Իբրաւ է թէ 1913ին երբեմն Ամերիկայ փոքր échelle ի վրայ փոխաւումութիւններ ըրած է զանազանաց, բայց երկրէն դուրս ելած այդ դրամը քանի մը մեծահարուստ Ամերիկացիներու դրամարկներուն մէջ փոշոտած միլիոններն էին. Ամերիկայի միջին և դործաւոր դասակարգերը գրեթէ սանթիմով միակ չէին մասնակցած այդ փոխաւումութեանց: Այսպէս Նիւ Եորքի, Պոսթընի և Ֆիլատելֆիայի քանի մը Ֆինանսական մեծ հաստատութիւններ որոնց գլուխը կը գտնուէր J. P. Morgan Co, 1914 էն առաջ փոխ տուած են —

Քանաւառայի	տոլար	759,000,000
Եւրոպայի	,,	350,000,000
Հարաւայիմ Ամերիկայի	,,	1,300,000,000
Զանազանաց	,,	225,000,000

Դէպ ի 1916 Ամերիկայէ փոխ առնուած դրամները գրեթէ ամբողջովին հատուցուած էին, այնպէս որ սոյն թուականին Նիւ Եորքի պորտան coter կ'ընէր միայն 6 օտար արժէթուղթեր փոխանակ 23 ի: Պաշտօնական տեղեկութիւններ կը հաստատեն թէ այսօր Ամերիկա փոխ տուած է 120 օտար կառավարութիւններու և ընկերութիւններու: Ամերիկայի Եւրոպայի հանգէպ ունեցած Ֆինանսական կացութեան շրջումը հետեւանքն է անշուշտ մեծ պատերազմին: Համաշխարհային պատերազմը Ամերիկայի հայթայթեց բազկացուած առիթը Եւրոպայէն ետ գնելու իր արժէթուղթերը որոնք կեդրոնացած էին Լոնտոն և կը ներկայացնէին 285,000,000 անգլիականի ոչ արհամարհելի գումարը: Այս թուանշանին վրայ աւելցրնելով Փարիզի և Եւրոպական ուրիշ մայրաքաղաքներու ձեռքը գտնուած արժէթուղթերը, Ամերիկայի միջազգային պարտքը կը բարձրանար 400,000,000 անգլիականի:

Մեծ պատերազմին շնորհիւ Ամերիկա Եւրոպայի ելմտական լուծը թոթուելէ վերջը, անցաւ յարձակողականի և պարտատէրի վիճակէն դուրս գալով պարտապահանջի առաւելութիւնը ապահովեց: Ահա թէ ինչպէս:

1918 ին Ամերիկայի դրամատէրերը սկսան խոշոր քանակութեամբ անգլիական և Ֆրանսական պոնդոնի գնել հրապարակ հանձան գնով (prix d'émission) և կանոնք ծախել մեծ «փոխմ»ով այն ազգերուն որոնց դրամները

սկսած էին թաւազլոր երթալ: Պոնդոններու այս առեւտուրէն գոյացած հսկայ շահերը սրեցին Ամերիկայի շահագէտներու (speculateur) ախորժակը, որոնք բնականաբար մղուեցան դէպ ի օտար արժէթուղթերը: Հետեւանքը այն եղաւ որ միջազգային հրապարակներու էն հոշակաւոր թրքութիւնը action ները և օպիլիտաիոնները Նիւ Եորքի պորտան մուտ գտան. կա՞յ մէկը որ չճանչնայ Royal Dutch և Նիւ Եորքի ամենահզօր այս քարիւղի ընկերութեան արժէթուղթերը առանձնաշնորհեալ ձեռքերու մէջ կուտակուած էին: Այդ արժէթուղթերը 1919 ին առաջին անգամ ըլլալով Wall street ի մէջ affiché ըլլալու պատուոյն կամ անպատուութեան արժանացան: Եւ երբ 1921ին Գերմանիոյ և Աւստրիոյ տընտեսական պայմանները հեղհեղէկ վատթարանալով Պեռլինէն և Վիէնայէն ահագին գումարներ սկսան խոյս տալ դէպ ի Ամերիկա, ահա այդ օրէն սկսեալ Նիւ Եորք դադրեցաւ ազգային հրապարակ մը ըլլալէ և եղաւ միջազգային «Փօնտ»երու ժամադրավայրը:

1921էն մինչեւ 1926 Նիւ Եորք հրապարակը նետուած օտար արժէթուղթերու պատերազմին սաստկութիւնը կրնայ գնահատուիլ հետեւեալ թուանշաններէն:—

1921	Ա. Ո.	110,600,000....
1922	»	146,800,000
1923	,,	79,000,000
1924	,,	175,400,000
1925	,,	206,241,400
1926	,,	233,638,004
	Ա. Ո.	951,679,494

Այս գումարին վրայ աւելցնելով 1,200,000,000 անգլիականը որ կը ներկայացնէ ամերիկացի անհատներու օտար ընկերութիւններու ըրած փոխաւումութիւնները, յետոյ Ա. Ո. 300,220,000 որ կը ներկայացնէ դրամատուններու ըրած «ավան»ները և վերջապէս Ա. Ո. 699,000,506 պատերազմական պարտքերու պահանջը, Ամերիկայի ազգային մայր-տոմարներուն մէջ օտար երկիրներու պարտքը կը թաւալի Ա. Ո. 3,150,900,000: Ամերիկացիք կ'ընդունին թէ իրենց ազգային հարստութիւնը Ա. Ո. 17,800,000,000 է: Արդ եթէ այս երկու թուանշանները երեքի կանոնով համեմատութեան դնէք, պիտի տեսնէք որ Ամերիկա իր քսակին պարունակութեան գրեթէ 17%ը բաշխած է Եւրոպական կառավարութիւններու,

ընկերություններու, քաղաքապետություններու, դրամատուներու, ինչպէս նաեւ կրօնական և բարեգործական հաստատություններու:

Մինչեւ 1926 օտար երկիրներու Ամերիկայէ կնքած փոխառություններու համեմատությունը հետևեալը եղած է.—

Լատին Ամերիկա	36%
Քանադա	26%
Եւրոպա	29%

1926-ին վերջը փոխառութեանց հոսանքը իր ուղղությունը կը փոխէ դէպ ի Արեւելք, և եւրոպա ամերիկեան դրամին 50%ը խրաջընելով մնացեալ 50%ը կը թողու Լատին Ամերիկայի, Քանադայի և ծայրագոյն արեւելեան հրապարակներուն, ինչպէս ցոյց կուտան հետեւեալ թուանշանները.

Եւրոպական կառավարութիւններու և քաղաքապետութիւններու փոխ տրուած

1921	տոլար	138,270,000
1922	,,	131,725,000
1923	,,	100,000,000
1924	,,	494,250,000
1925	,,	707,191,000
1926	,,	283,685,750
		1,855,121,750

Եւրոպական ընկերութիւններու փոխ տրուած

1921	տոլար	3,275,000
1922	,,	77,270,000
1923	,,	27,567,000
1924	,,	279,378,000
1925	,,	766,405,550
1926	,,	544,920,230
		1,698,815,780

Իսկ եթէ կը փափաքիք ճշգիւ դիտնալ թէ որո՞նք եղած են այն երկիրները որոնք զինադադարէն վերջ վայելեցին Ամերիկայի եւմտական աջակցութիւնը, ահա ասիկ անոնց ցանկը.

Գերմանիա	տոլար	652,000,000
Անգլիա	,,	592,000,000
Ֆրանսա	,,	571,000,000
Պելճիք	,,	280,000,000
Հոլանտա	,,	274,000,000
Տալմանիա	,,	143,000,000
Իտալիա	,,	183,000,000
Նորվեգիա	,,	124,000,000

Զուիցերիա	,,	97,000,000
Բուլղարիա	,,	88,500,000
Շուէտ	,,	70,000,000
Չեխոսլովակիա	,,	67,250,000
Ֆինլանտա	,,	57,000,000
Աւստրիա	,,	54,000,000
Հունգարիա	,,	44,250,000
Սերպիա	,,	18,250,000
Յունաստան	,,	11,000,000
Լիւքսեմպուրկ	,,	7,500,000
Ազգ. Դաշնակցութ.	,,	7,000,000
Պուլիարիա	,,	4,500,000
Սլովակիա	,,	2,000,000
տոլար		3,348,150,000.

Անշուշտ վերոյիշեալ բոլոր երկիրները դրամներու արժէքին անկման պատճառաւ չէ որ դրամ փոխ առած են: Ամենքս ալ դիտենք թէ Հոլանտա, Զուիցերիա, Շուէտ, Նորվեգիա և այլն մեծ պատերազմին չէզոք մնալու խոհմունքներն ունեցան և այսօր երմտական նախանձելի կացութեան մէջ կը գտնուին: Ուրիշ խօսքով այս երկիրներու փոխ առած դրամը յատկացուած է հանրօգուտ շինութեանց և այլ ճարտարարուեստական ձեռնարկներու: Գալով Անգլիոյ, իր փոխառութեան մեծագոյն մասը Անկախ Իրլանտայի անմիջական պէտքերուն ծառայեցուցած է:

Պատերազմէն առաջ եւրոպական պետություններու միջև կնքուած փոխառությունները կը հիմնուէին փոխառութիւն ուղղամտութեան և վայելած վարկին վրայ. փոխառութիւն և փոխառութիւն միջև կնքուած պայմանագիրը քաղաքովար, պարզ և կտրուկ ոճով խմբագրուած վաւերացութիւն մըն էր: Դիտելի է որ պատերազմէն վերջը թէ՛ Լոնտոն և թէ՛ Նիւ-Եորք քրիստոնեայ բոլոր տէրություններու հետ կընքուած պայմանագրություններուն մէջ «security» բառը գործածած են: Այս անհաճոյ բառը որ կը նշանակէ «ապահովութիւն» մինչեւ 1914 ոչ-քրիստոնեայ տէրություններու պայմանագրութեանց մէջ սպրդելու սովորությունը ունէր, ըսել կ'ուզենք Թուրքիա, Պարսկաստան, Զինաստան, և այլն: Աւելորդ է բացատրել թէ «ապահովութիւն» կոչուածը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ մաքսատուրքերու, մենաշնորհներու և երկաթուղիներու հատոյթները: Երբեմն փոխառութիւն կառավարություններն է որ կը ստանձնէ վճարումները. յաճախ սակայն փո-

խոտուին Ազգերու Ընկերութեան մասնաւոր ներկայացուցիչին միջոցաւ կատարած է գանձումները, թէեւ վճարման այս եղանակը ուշ կամ կանուխ դատաւարտուած է լքուելու իրոյս տալու համար քաղաքական բարդութիւններէ:

Շատեր տարտամ կերպով ըմբռնած են այն պայմանները որոնց մէջ տեղի կ'ունենան փոխառութիւնները: Երբ կառավարութիւն մը կամ ընկերութիւն մը օտար հրապարակի վրայ փոխառութիւն մը տարածել կը մտադրէ, ըստիպուած է գիմելու նոյն հրապարակին դրամատերերէն միոյն, որուն կը ծախուին դեղւած գնով մը հրապարակ ելլելիք արժեթուղթերը: Բնական է դրամատուներ պարտի ծախել այդ արժեթուղթերը իւր գնածէն աւելի բարձր գնով: Առ ու ծախի միջեւ գտնուած տարբերութիւնը կը ներկայացնէ ուրեմն միջնորդ դրամատան շահը: Այսպէս կը կարծուի, բայց տարբեր է իրականութիւնը: Ենթադրենք օրինակի համար, թէ գերման կառավարութիւնը 100,000,000 տոլարի փոխառութիւն մը կնքելու ձեռնարկէ Նիւ Եորքի հրապարակին վրայ: Եթէ Guaranty Trust Co. այդ արժեթուղթերը Գերմանիայէն 90,000,000 տոլարի գնելով գանձիք ծախէ հանրութեան 95 միլիոն տոլարի, չկարծուի թէ ամերիկեան պանքան 4.5% շահած կ'ըլլայ. իրականին մէջ այդ 4.5%ը 3% և նոյնիսկ երբեմն 2.5%ի կ'իջնէ,

սա գերազանց պատճառաւ որ Guaranty Trust Co. ստիպուած է խնդրոյ առաքելայ արժեթուղթերը տեղաւորել՝ «sealer» ներու, այսինքն միջնորդ-վաճառողներու ձեռամբ որոնք անշուշտ իրենց շահաբաժինը կը պահանջեն: Այս միջնորդէն վրայ կուգան բարդութիւն ուրիշ ծախքեր եւս — փաստաբաններու պատուագիրները, ծանուցումները, փոխառուին ելմտական կացութեան վրայ առնուած հիւպատոսական տեղեկութիւնները և այլն. և այլն. միջին հաշուով 4% կամ 4.5% դուռ շահ մը օրինաւոր և գոհացուցիչ կը նկատուի բոլոր այն դրամական հաստատութիւններու կողմէ որոնց առեւտրական նպատակները քաղաքական մեքենայութիւններ չեն քողարկեր:

Արժեթուղթերու հրապարակ հանման գինը իրաւամբ կրնայ նկատուիլ փոխառուին ելմտական առողջութեան ճշգրիտ ջերմաչափը: Այսինքն որքան վար ըլլայ հրապարակ հանման գինը, այնքան աննպաստ է փոխառուին ելմտական կայունութեան տեսակէտով: Փոխադարձաբար որքան բարձր ըլլայ հրապարակ հանման գինը, այնքան նպաստաւոր է փոխառուին վարկին: Թէ որո՞նք են տկար կամ զօրաւոր ելմտական վիճակ ունեցող տէրութիւնները, այդ հասկնալու համար ի ստորեւ կը գնենք ցուցակ մը՝ հիմնուելով Federal Reserve Board ի հրատարակած «պիւլըթէն»ներուն վրայ:

Աւստրիական փոխառութիւն	7 %	վճարելի	1943	սոյաւ	25,000,000	90
Պելնիական	»	7.5 %	»	»	6,000,000	87
Գերմանական	»	7 %	»	»	110,000,000	92
Ֆրանսական	»	8 %	»	»	100,000,000	100
Անգլիական	»	5.5 %	»	»	144,000,000	101
Հունգարական	»	7.5 %	»	»	9,000,000	86

Ակնարկ մը կը բաւէ ըմբռնելու համար թէ այս ցանկին մէջ նշանակուած փոխառութիւններուն ամենատկարը հունգարականն է որ 86ի թողուած է պանքաներուն, այսինքն 14 կէտ հրապարակ հանման գինէն վար, իսկ ամենազօրաւորը անգլիականն է, որովհետեւ ո՛չ միայն հրապարակ հանման գինէն սանդիմ մը չէ կորսնցուցած այլ 1% ալ «փոխմ» շահած է: Խնայող հանրութեան ամենալուրջ նկատողութիւնը կը հրաւիրենք այս թեքնիքական նրբութեան: Ուրիշ խօնքով, պէտք չէ բարձր

տոկոսներէ հրապարակել: Տոկոսի բարձրութիւնը փոխառուին ելմտական տոկոսութեանը ապացոյցը չէ: Երբեմն և նոյնիսկ բաւական յաճախ անոր ելմտական տկարութեանը գրաւականն է:

Մեծ պատերազմէն առաջ ամերիկեան հրապարակներու վրայ կնքուած փոխառութեանց տոկոսի սակերը կը տարբերէին 3%էն 6%ի մէջ: 1920էն վերջ ելուէջները 7%էն 8%ի միջեւ եղած են: Հետեւալ ցանկերէն ընթերցողը պայծառ կերպով կրնայ հասկնալ եւրոպական

փոխառու տէրութեանց իւրաքանչիւրին վճարած տոկոսին միջին սակը .

1900էն մինչեւ 1914

Գերման .	փոխառութ .	3.90%
Նորվեկեան	, ,	4.10%
Տանրմարք .	, ,	4.10%
Ֆրանսակ .	, ,	3.35%
Շուէտակ .	, ,	4.06%
Պելլիֆ .	, ,	3.70%
Իտալակ .	, ,	3.66%
Ֆինլանտակ .	, ,	4.58%
Աւստր .	, ,	4.50%

1920էն մինչեւ 1930

Գերման .	փոխառութ .	7.85%
Նորվեկ .	, ,	8.—%
Տանրմարք .	, ,	8.18%
Ֆրանս .	, ,	7.85% . . .
Պելլիֆ .	, ,	8.20%
Շուէտ .	, ,	6.—%
Իտալակ .	, ,	7.50%
Ֆինլանտակ .	, ,	7.50%
Աւստրիակ .	, ,	8.—%

Յամաքային Եւրոպայի մէջ օտար փոխառութիւնները ենթակայ էին կառավարական միջամտութեան և հակակշռին: Նիքոլա ձարին օրով Սէն-Փէթերսպուրիի պորտան ամենախիստն էր: Վիլհէլմ կայսեր օրովն ալ Պերլին շատ դժուարահաճ գտնուած է օտար փոխառութեանց պաղպարին: 1905ին, Տէլքաւէի պատմական դէպքէն վերջ Ֆրանսա եւս խստացուց իր օրէնքները. մինչեւ որ Գանձային և Արտաքին Գործոց Նախարարութիւնները չվաւերացնէին, ռեւէ օտար փոխառութիւն չէր կարող «բոթէ» ըլլալ Parquet, թէեւ հակառակ այս պաշտօնական խտտութեան Ֆրանսական մէկ քանի պանքաներ յանդգնեցան հրապարակ հանել թրքական 4,000,000 Ա. Ռ. փոխառութիւնը: Ընթերցողը կը յիշէ անշուշտ Ռուսիոյ բուսն ըսողները Ֆրանսական պանքաներու այս ճարպիկութեան դէմ: Այս չէ՞ր պատճառը որ 1913ին Գայեօ նոր որոշմանգրով մը սաստկացուց արդէն իսկ պոլութիւն ունեցող օրէնքին արգելիչ արամագրութիւնները: Նոյնիսկ Լոնտոն որ ամենէն

ազատ հրապարակը կը նկատուէր 1924էն 1925, ստիպուեցաւ դռները փակել օտար փոխառութեանց դէմ: Ձեռք առնուած այս միջոցին բուն նպատակը ուրիշ բան չէր եթէ ոչ չխախտել այն պայմանները սրտնք ստեղծուած էին Gold Standard ի գետինը պատրաստելու: Մինչեւ 1925 ամերիկեան կառավարութիւնն ալ ձեռնպահ մնացած էր. բայց 1925էն վերջը, Ամերիկան ալ հարկ դատեց Big Stick ի դիմելու: Այս որոշումը պաշտօնապէս ծանուցուեցաւ երմտական աշխարհի 1925 նոյեմբերին գանձային նախարար Մեյլլընի կողմէ: Պաշտօնական այս միջամտութեան նպատակը երբեակ էր — Ֆինանսական, տնտեսական և քաղաքական: Այսինքն —

1) Պարտքերու վճարման մէջ թերացող կառավարութիւնները ստիպել որ յարգեն իրենց ստորագրութիւնները:

2) Պաշտպանել ամերիկեան վաճառականութիւնը և ճարտարարուեստը օտար անխափր մրցումի դէմ: Օրինակի համար ամերիկեան կառավարութիւնը արգելեց գերման գործարանատէրերու ըլլալիք փոխառութիւնը, առարկելով թէ փոխ տրուելիք դրամը անխուսափելիօրէն պէտք է սաստկացնէր գերմանական մրցումը ամերիկեան ապրանքներու դէմ օտար հրապարակներու վրայ:

3) Չյաւերժացնել կամ չքաջալերել Արեւելքի, Արեւմուտքի և Հարաւային Ամերիկայի մէջ բռնակալութեան վրայ հիմնուած ուժերները:

Հումար եղաւ փոխառութեանց հակառակ շարժումին պարագլուխը: Ան էր որ 1925ին Գօնկրէսի բեմէն հաւաստեց թէ ժամանակ էր այլ ևս վերջ մը դնել Ամերիկայի շահագործման օտար այն մենաշնորհներու կողմէ որոնք պետական աջակցութիւն կամ օգնութիւն կը վայելէին: Այսպէս —

Անգլիական քառւորի մենաշնորհը	
Եգիպտական բամպակի	, ,
Ֆրանքեզերման բոթախօմի	, ,
Ճարոնական քափուրի	, ,
Պրագիլիական սուրճի	, ,
Մեքսիկական կանեփի	»
Հոլանտական քինինի	, ,
Ջիլիական նիթրաթի, եօտի	, ,

ևւ այլն, ևւ այլն:

Հումար մասամբ յաջողեցաւ իր հակաօտար առաքելութեանը մէջ: Ան կրցաւ արգել-

լեւ Ֆրանքեւերման փոխառութիւն թրքութիւն ըլլալիք փոխառութիւնը, բայց պարտուեցաւ պրագայիական փոխառութեան շուրջ մղուած պայքարին մէջ: 1926ին պրագայիական կառավարութիւնը յաջողապէս հրապարակ նետեց Նիւ Եորքի մէջ մին ամենամեծ փոխառութեանց զորան երբեք կնքած ըլլար օտար հրապարակներովրայ, այն է 60,000,000 տոլարի: Դարձեալ 1925ին անգլիական ոսկին ամբողջելու համար, Անգլիա 100,000,000 տոլար փոխ առաւ J. P. Morgan Co. ընկերութենէն: Նոյն թուականին և նոյն դրամական հաստատութենէն անգլիական դանձարանը փոխ առաւ 200 միլիոն տոլար եւս: Այս փոխառութիւնները կրնաքուեցան հակառակ Հոլլըրի և իր հետեւորդներուն ընդդիմութեան:

Կամայ աւամայ Ամերիկա այսօր մտած է փոխառութեանց « յոռի շրջան »ին (cerele vicieux) մէջ: Իր գանազան պարտականաց դամարն է 15,950,000,000 տոլար: Ամերիկացի երեւելի անտեսադէտներ կը կարծեն թէ այս դամարը երթալով պիտի բարձրանայ: Դրամատէրեր և փորձառու գործի մարդիկ հակառակը կը պնդեն: Թերեւս այս կէտը այնքան չհետաքրքրէ մեր հասարակութիւնը, կայ սակայն բան մը որ ուժգնօրէն պէտք է շահագրգռէ մեզ, այն է զիտնալ թէ որո՞նք են Ամերիկայի ոսկիներու ովկէանոսին փարոսները: Սոշոր ուղեղով ու մեծ սրտով այդ արտակարգ մարդոց կեանքէն մեր երկառասարգութիւնը դասեր ունի քաղելիք:

Ճօն Փիլիքըն Բօրկան

Տէրը և հիմնադիրն է համալսարհային համբաւ վայելող J. P. Morgan Co. տան: Ծնած է Նիւ Եորք 1867ին: Իր մեծ հայրը կը կոչուէր ձուներս Սփենսըր Բօրկան, որ իր օրով հիմնած է J.P. Morgan Co. տունը: ձուներս Ըոփենսըր Բօրկան անասման կորով եւ ձեններէց ուղի ունեցող Ամերիկացի մըն էր: Երմտական աշխարհը ապկեցուց երբ 1870ին Ճ.Ս.Բօրկան 50,000,000 տոլարի փոխառութիւն մը հրապարակ նետեց ի հաշիւ Ֆրանսական առժամեայ կառավարութեան որ ինչպէս գիտենք այն առեն պարտուած և ջախջախուած բրուսիական յաղթանակին ծանրութեան տակ կը հեծէր: Այս յախուռն ձենարկը 10,000,000 տո-

լար շահեցուց Ճ.Ս.Բօրկանին: Ճ.Փ.Բօրկան արժանի յաջորդը եղաւ իր մեծ հօր:

Ճ. Փ. Բօրկան վկայուած է Հարվըրտի համալսարանէն 1889ին: Անխոնջ ճամբորդ մը եղած է: Փեթերսպուրկի, Պերլինի և Փարիզի երմտական շրջանակները լաւ կը ճանչնան զինքը: Իր երմտական հմտութիւնը և փորձառութիւնը ստացած է Լոնտոն ուր 1890ին ամուսնացած է միս ձէյն Բօրթին Տրիու Անգլուհիին հետ:

Մեծ պատերազմին Ճ. Փ. Բօրկանի համբաւը միջազգային դարկ ստացաւ: 1915 յունվար 1ին, J. P. Morgan Co. տունը ստանձնեց Դանակիցներու պատերազմական նիւթերու հայթայթումը 1% քօմիսիօնով: Նոյնիսկ Bank of Englandը խաչած էր այս ձենարկէն, ուրկէ գաղափար մը կրնանք կազմել թէ ո՞ր աստիճան վիթխարի գործողութիւն մըն էր որ Morgan տունը գլուխ հանեց կատարեալ յաջողութեամբ:

Բնութեամբ Ճ. Փ. Բօրկան առանձնութիւնը և լուսութիւնը կը սիրէ. իր արտաքին երևոյթն ալ այդ տպաւորութիւնը կը թողու: Եթէ զինքը տեսնէք, երբեք չէք կարծեր թէ միջազգային երմտական մեծ պատերազմը վարող սպայակոյտին է՛ն գործօն անգամներէն մէկն է: Զեռքերը տաբատին դրպաններուն խորր թաղած, երբ ան վեր վար ձեմէ իր Պրօտուէյի հայելիաչէն գրասենեակին մէջ, դեմուարաւ կրնաք հաւատալ թէ, այս յաղթանգամ և ժաշկալ Ամերիկացիին գլուխը միլիոններու և միլիոններու ովկէանին մէջ կը լողայ: Սխառ ժաշկալ՝ բառերու գործածութեան մէջ, պարզ «yes»ով կամ «no»ով մը կը պատասխանէ իրեն ուղղուած կնճռոտ հարցումներու: Ճ. Փ. Բօրկան ժառանգած է նաև մեծ հօրը անվահերթութիւնը: Պատերազմին է՛ն տաք օրերուն, երբ Ատլանտեանը գերման ընդծովիաներու օրջ մը դարձած էր, ան քանիցս եւրոպա անցած է: Իր գրական նախախրութեանց մէջ Շէքսպիրապաշտ մըն է: Սփօրներու աշխարհին մէջ ալ համբաւ շահած է, ընտիր թէնիս կը խաղայ: Հիացող և հետեւող մըն է անգլիական բարբերու և սովորութիւններու: Ներկայիս Ճ. Փ. Բօրկանի հարստութիւնը կը հաշուի 1,500,000,000 տոլար. իր հօրմէն ժառանգած է միայն 19,000,000 տոլար:

Ճօն Տ. Րօքֆելլեր

Ճանչցուած է իբր քսաներորդ դարու ոսկեայ բուրգը: Ոչ Սոդոմոնի, ոչ Փարաոնի, ոչ Կղէոպատրիայի, ոչ Մօնթէ-Քրիսթոյի և ոչ ալ Կրեսոսի հարստութիւնը կը հաւասարի Րօքֆելլերի հարստութեան: Ժողովրդական այս համոզումը մաթեմատիքօրէն ապացուցանելի կ'երեւի:

Ըստ պատմութեան Կրեսոս Քրիստոսէ առաջ վեցերորդ դարուն թագաւոր եղած է Լիւդիոյ. իր բոլոր հարստութիւնը ժառանգած է նախահայրերէն: Հերոդոտոս կը պատմէ թէ Կրեսոս Դեզփիլիս ժողովուրդին նուիրած է բուրգ մը որ կը բաղկանար 117 աղիւններէ և որուն կատարը կը կանգնէր առիւծ մը: Այդ բուրգը կ'արժէր մօտ 4,000,000 տոլար: Եթէ ճիշդ է թէ վեցերորդ դարու գիները քսաներորդ դարու գիներուն 20 անգամն էին, այդ պարագային ինդիոյ առարկայ ոսկեայ բուրգին արժէքը կը բարձրանայ 80,000,000 տոլարի: Բայ աստի աւանդութիւնը կ'ըսէ թէ Կրեսոսի ունեցած կանխիկ դրամը, ոսկիէ, արծաթէ և աղամանղէ հնութիւնները 11 միլիոն տոլարը չէին անցներ: Այս թիւն ալ բաղմադատուելով շօնով, Կրեսոսի հարստութիւնը կը ներկայացնէ 300,000,000 տոլար, մինչ Րօքֆելլերինը կ'արժէ 2,000,000,000 տոլար, այսինքն Կրեսոսի ունեցածին գրեթէ եօթ անգամը:

Ճօն Տ. Րօքֆելլեր ծնած է Նիւ Եորք 1843-ին: Րօքֆելլերները կը սերին Plantagenet-ներու անգլիական պատմական սերունդէն: 1865-ին երիտասարդ Րօքֆելլեր պաշտօն մը ձեռք կը բերէ առեւտրական տան մը մէջ իբր տոմարակալ 200 տոլար ամսականով: Իր արտակարգ կարողութիւնները արժանաւորապէս դնահատուելով՝ յաջորդ տարին այս ամսականը կը բարձրացնեն 700 տոլարի: Ինքը սակայն կը պնդէ 800 տոլարի վրայ: Խնդիրքը կը մերժուի: Այս մերժումէն զայրացած կ'երթայ ընկերանալ Քլարք անունով Անգլիացիի մը հետ: Ոչ ոքի խելապատակէն կրնար անցնիլ թէ 100 տոլարի համար ապահով գիրք մը լքելով անծանօթ մութին մէջ Րօքֆելլերի կատարած խիստ անխոհեմ ոտուածը ճակատագրական ինչ աննրեւակայելի հետեւանքներ պիտի ունենար իր ապագային տեսակէտով:

Այսպէս 1865ին հիմնուեցաւ Clark & Rock-

feller Co ընկերութիւնը, 4000 տոլարի ջնջին դրամադուխտով մը: Չմոռնանք աւելցնել որ Րօքֆելլեր իր բաժնին ինկած 2000 տոլարին 1300ը փոխ առնել ստիպուեցաւ իր հօր բարեկամներէն: Բախտ և կարողութիւն կարծես մրցեցան ձեռնարկը պսակելու այն տեսակ անակնկալ յաջողութեամբ մը որ դէպ ի 1868 ընկերութեան դրամադուխտը հասաւ 100,000 տոլարի: Այսքանը կը բաւէր Րօքֆելլերի՝ քարիւղի գործերու մէջ նետուելու: Բախտը շարունակելով ժպտիլ, Րօքֆելլեր վայելեց վերջապէս իր կորովին և յանդգնութեան պտուղը 1870ին հիմնելով մեկ ամենուս ծանօթ Standard Oil Co քարիւղի բրբսը 1,000,000 տոլարի դրամադուխտով: 1.84ին դրամադուխտը կը բարձրանայ 3,500,000ի: Այդ թուականէն վերջ ընկերութիւնը քառասորով ընթացքով կը յառաջանայ և կ'աճի: Արտադրութիւնը այնքան կը շատնայ որ ամերիկեան հրապարակներու տեղական պէտքերը գոհացուելէ վերջը՝ մնացորդ ձեռքէ հանելու համար օտար հրապարակներ արչուելու պէտքը կը զգացուի: Արտածում կը նշանակէ ծովագերք, ուստի Brooklyn, Bayonneի Philadelphiaի և Baltimoreի մէջ կը կառուցուին հսկայ Raffinerie ներ: 1880ին Standard Oil Co սկսած էր արդէն արտածել 200,000,000 gallon (մէկ gallonը հաւասար է 1120 տրամի) քարիւղ դէպ ի Ճափոն, Չինաստան, Հնդկաստան, Փիլիպինները, Հոլանտական գաղթավայրերը, Սինկաբոր, Սիամ, Հնդկաչին, Հարաւային Աֆրիկէ, Աւստրալիա և Նոր Զելանտա: Այսօր Standard Oil Co գրեթէ 500,000,000 մարդոց քարիւղ կը հայթայթէ:

Ցաւալի է սակայն որ Standard Oil Co ի հրաշալի յաջողութիւնները քանդեցին ընկերութեան բարոյականը. փառասիրութիւնը այն աստիճան սրեց ախորժակները որ խոկապէս ճիգփիթական միջոցներ գործածուեցան մըրցակիցները միանգամ ընդ միշտ բնաջինջ ընելու: Գաղտնի համաձայնութիւններ կնքուեցան բոլոր երկրթուղիի և ծովային ընկերութիւններու հետ. փոխադրողէքները բարձրացան այն աստիճան որ թրքսթէն դուրս գտնուած ուել տան անկարելի դարձաւ իր ապրանքը ծախել ուել չահով: Կացութիւնը այնքան գայթակղեցուցիչ վիճակ մը ստացաւ որ ի վերջոյ թրքսթին մրցակիցները միանալով լոգ գայացուեց գաւտ մը բացին 29,000,000 տոլարի

վնասուց հասուցում պահանջելով: Մէկէ աւելի դատաւորներ կաշառուելով թէեւ այս դատաւորները տարիներ ձգձգուեցաւ, բայց, ինչպէս միշտ, արդարութեան մութը ճգմեց խարդախը: 1911ին Ամերիկայի Supreme Court-ը լուծել տուաւ թրքաթիւն բազմաթիւ ճիւղերը: Այլ եւս Standard Oil Co դադարած էր Ամերիկայի միջակ եւ փոքր տուներու մզմանիւնը ըլլալէ:

Իր կեանքին արեւամուտին քարիւղի թագաւորը դիտեցաւ քաւել դործած մեղքերը: Rockefeller Foundation կոչուած հաստատութիւնը 130,000,000 տոլար բաշխած է անխորժէն թէ՛ Ամերիկայի եւ թէ՛ օտար երկիրներու մէջ զանաւան բարեգործական հաստատութիւններու:

Քորնելիոս Վանտերպիլը

Իրաւամբ կրնայ ըսուիլ թէ Վանտերպիլը ընտանիքը Ամերիկայի ծովային հարստութեան եւ յառաջդիմութեան պատմական կոթողներէն մին եղած է:

Քորնելիոս Վանտերպիլը ծնած է 1794 Սթէյթսի Այլէնտի մէջ: Ծագումով Հոլանտացի, իր հարստութիւնը դիպած է քաղաքային պատերազմներու շրջանին: Իր մեծ հայրը Հըտսոն Վանտերպիլը առաջին եւրոպացին էր որ 1609ին մտած է Հըտսոն Պէյ: Այդ է պատճառը որ թէ՛ ծովախորշը եւ թէ՛ գետը (Hudson River) իր անունը կը կրեն: Քորնելիոս Վանտերպիլը երակներուն մէջ եռացող արիւնը աշխարհի գորաւոր էր որ 16 տարեկանին ըսկած է ծովերու վրայ թափառիլ: Հազիւ 23 տարին թեւակոխած էր երբ ան նաւ մը շինել տալով երթեւեկութիւններ կատարեց Նիւ Եորքի եւ Ֆիլատէլֆիայի միջեւ աղբանք եւ ճամբորդ փոխադրելով: Այս յաջող սկզբնաւորութիւնը դիւրաւ մեղ կրնայ գուշակել տալ թէ անիկա իր կարգին սահմանուած էր կազմելու Ամերիկայի ծովու թրքաթիւ: Արդարեւ 1848ին Ամերիկեան դրօշի տակ երթեւեկող 87 նաւերուն 66ը իր անձնական սեփականութիւնն էին:

1850ին քաղաքական հորիզոնը սկսաւ ամպոտիլ: Անգլիոյ եւ Ռուսիոյ միջեւ զինեալ բաղխումի յատակ նշաններ կ'երեւէին: Տեղի կար կարծելու թէ Ֆրանսա եւս պիտի ստիպուէր մասնակցել մերձեցող մենամարտին: Վանտերպիլը իր արծիւի աչքով տեսաւ ներ-

կայանալիք առիթը՝ դէթ մասամբ Անգլիոյ ձեռքէն խլելու Ատլանտեանի առեւտուրը որ պարզապէս բրիտանական մենաշնորհի մը վերածուած էր: Դէպքերը արդարացուցին իր գուշակութիւնները: 1853ին պայթեցաւ Պրիմի պատերազմը եւ վերջացաւ 1856ին: Այդ երեք տարուան ժամանակամիջոցին Վանտերպիլը յաջողեցաւ ուղղակի գիծ մը հաստատել Նիւ Եորքի եւ Համբրի մէջ: Սակայն շուտով Անգլիացիք դիմադրեցին այս մրցման. թէ՛ դրամով եւ թէ՛ կազմակերպութեամբ անբաղդատելիօրէն աւելի հզօր ըլլալով, անգլիական ընկերութիւնները դիւրութեամբ զգետնեցին իրենց ամերիկացի ախոյեանը:

Վանտերպիլը շարունակեց տապալել ծովային գործերու մէջ մինչեւ որ 1861ին ծայր տուաւ քաղաքային պատերազմը որ վերջ դրաւ 1866ին: Այդ պատերազմին առեն՝ անհուն ծառայութիւններ մատուց կառավարութեան եւ իբր վարձատրութիւն ստացաւ ոսկեայ մէտալլ մը: 1867ին ծովային գործերը ամբողջովին հաշուեյարդարի ենթարկելէ վերջը, անցած է Stock Exchange-ի գուռներէն ներս, եւ հոն դառնաւ զիններին ինկած բոլոր երկաթուղիի արժեթուղիները զննելով կրկնապատկած է հարստութիւնը: Իր հակառակորդները զինքը «Copper» (կը նշանակէ անկիւն մը մղել եւ կամ դժուարութեան մէջ ձգել) ընելու նպատակաւ 100 տոլարի արժեթուղիները մինչեւ 10 տոլարի իջեցուցած են: Աներկբայ՝ Վանտերպիլը առած սրբած է այդ թուղիները եւ Bear երբ կատարելապէս ուժաստատ ընելէ վերջը անցած է Bull երու գլուխը եւ նոյն թուղիները ծախած է մինչեւ 285 տոլարի (Bear կը կոչուին անոնք որ զինները կը կոտորեն, իսկ զին բարձրացնողները Bull կը կոչուին. առաջինը կը նշանակէ «արջ» եւ երկրորդը՝ «ցուլ»): Մեռած առեն Վանտերպիլը թողած է 700 միլիոն տոլար:

Մեծ եկեղեցասէր մը եղած է Քորնելիոս Վանտերպիլը, ոչ նուազ քան 50,000,000 տոլար նուիրելով զանազան եկեղեցիներու: Իր անունը անմահացնողը եղած է սակայն Vanderbilt University-ն: Այս այն համալսարանն է որ շինել տուած է Նաշվիլի մէջ եւ որ իր անունը կը կրէ ի յարգանս իր յիշատակին:

Ամսրիու Քերնիկի

Ակադեմիայի մըն է, ծնած 1848ին, Տըմ-

Փրրլայնի մէջ, Սկոլտիա: 1830ին հայրը դաւթած է Ամերիկա. հոն գեղատի Բերնրէի պաշտօնի անցած է հեռագրական ընկերութեան մը մէջ: Անկախութեան կռիւն աշխատեցողութեան կը խօսէր սրտին, որ չկրցաւ տանիլ ստրկութիւնը: Ուստի լքելով պաշտօնը՝ իր հաշտին գործի սկսաւ իրր արդիւրի վաճառական, 25,000 տոլարի դրամագլուխով: Այս համետ գումարը թաւալելով գլորելով հասած է 3,000,000,000 տոլարի: Կը տեսնէք թէ Բերնրէի գլած անցած է Ռօքֆելլըրը որուն հարստութիւնը 2,000,000 տոլարը չէր անցներ:

Իր գաւաթ մը ջուրը ծովու վերածելու համար, 1901ին Բերնրէի ի մի ձուլելով Ամերիկայի դրէթէ բոյոր ձեռն արդիւրի ընկերութիւնները հիմնեց United States Steel Corporation ը, 1,000,000,000 տոլարի դրամագլուխով: Իր տեսակին մէջ աշխարհի ամենահսկայ թրքածն է այս: Իր մէջ ձուլած էր 213 ընկերութիւններ. կը բանեցնէ 41 հանքեր. կը հայթայթէ Ամերիկայի սպառած արդիւրին 60%ը, կը ախրէ 11,000 մղոն տարածութեամբ երկաթուղիի գիծերու: Եւ վերջապէս ունի 112 նաւերէ բաղկացեալ տորմիդ մը:

Ամերիկացի միլիոնատէր մալկատներուն մէջ Բերնրէին յատկանշող բանը սա եղած է որ, իր կարող պաշտօնեաները ընկեր բրած է գործին մէջ առանց այլ և այլի գնահատելի շահարաժիւններ տալով անոնց: Բնական չէ՞ր ուրեմն որ իր գործակիցները զինքը պաշտէին իր ազնուաստութեան համար և իր ստորագաս պաշտօնեաները կատարեալ ուղղամտութեամբ ծառայէին իրեն:

Այո՛, Բերնրէի շահած է 3,000,000,000 տոլար, բայց ո՞րքան կը կարծէք որ թողած ըլլայ իրր ժառանգութիւն: Ոչ աւելի քան 30,000,000 տոլար, որ կը ներկայացնէ իր ընկերակալ հարստութեանը 1%ը: Մնացեալ 99 տոկոսը, այսինքն 2,970,000,000 տոլարը դացած է հարիւրաւոր քուէճներ և նամանաւանդ մատենադարաններ հիմնելու թէ՛ Ամերիկայի, թէ՛ Քանադայի և թէ՛ Անգլիոյ մէջ:

Հենրի Ֆորտ

Հարկ չկայ ներկայացնել ներկայ դարուս օթօմայիլի աստուածը: Ամերիկայի մէջ զինքը կը կոչեն «a giant of giants» որ կը նշանակէ հսկաներու հսկան: Եւ իրաւամբ ալ, արժանի է այս տիտղոսին: Մօրկան ունէր

1,500,000,000 տոլար, Ռօքֆելլըր կ'արժէր 2,000,000,000 տոլար, Բերնրէի գիլած էր 3,000,000,000 տոլար, իսկ Ֆորտ ալ կը ներկատուի միլիոնատէր մը 5,000,000,000 տոլարի գլխադրոյտ հարստութեամբ:

Ֆորտի ուղեղը յղացած է light car ը, այսինքն թեթեւ օթօմայիլը որ անգնահատելի ծառայութիւններ մատուց ո՛չ միայն Դաշնակիցներուն այլ ամբողջ մարդկութեան, քանզի այդ light car իր վճարական դերը կատարեց մեծ պատերազմը ժամ առաջ վերջացնելու: Ամերիկայի մէջ չկայ թերթ մը որ չատուածացնէ զինքը: Ոչ իսկ Ամերիկայի նախագահը կը վայելէ այնքան յարգանք և համակրանք որքան Հենրի Ֆորտը: Զինքը կը կոչեն նաեւ «a mystery man» (խորհուրդ մարդ մը): Ինչ որ է Հիւկո Սթրենէս Եւրոպայի, նոյնն է Ֆորտ Ամերիկայի և աւելի:

Ֆորտ ծնած է 1863ին Տիթթօյթի մէջ: Դպրոցական պատանի հասակին մէջ իր ընկերներուն ժամացոյցները կը քակէր և դարձեալ կը շինէր: Գործի սկսած է 10 տոլար ամսականով: Վեց ժամ կը քնանար, մնացեալ 18 ժամը անընդհատ կ'աշխատէր: Հաղիւ 20 տարեկան, ընկերները ժողվելով ընկերութիւն մը կազմել առաջարկեց: Այդ ընկերութեան նպատակն էր օրական 2000 ժամացոյց արտադրել: Հատը 37 սենթի ապրանք ըլլալով 50 սենթի պիտի ծախուէր և այսպէս դոյացած շահը պիտի ըլլար 35% եայլն: Ֆորտի կազմելիք այս ընկերութիւնը սպանիական դղեակներու բախտին արժանացաւ. իր հօրը մահամերձ վիճակը ստիպեց զինքը որ ողորակ վերադառնայ: Այս վերադարձն էր որ վճուեց իր բախտը:

1888ին Ֆորտնացի մը առանց ձիու ընթացող տարօրինակ կառք մը հնարած էր: Այս գիտար ամերիկեան մամուլին մէջ արձագանգ կը դանէ: Երեկոյ մը գործէ վերադարձին իր կնոջը հետ թերթերը թղթատած պահուն, Ֆորտի աչքը կը հանդպի այս լուրին: Երեւակայութիւնը կը խանդավառի և կ'որոշէ Ֆորտնացին գերազանցել «կաղօլին» գործածելով իրր շարժիչ ուժ. բայց լուրջ խոչընդոտ մը կը ցցուէր իր առջեւ. ելեկտրական գիտութեան մէջ ունեցած հմտութիւնը այնքան սահմանափակ էր որ անկարելի կը դարձնէր իր յղացած ծրագրին իրագործումը: Սակայն պարտութեան ամօթը կը մտրակէ իր կամքը:

Եւ ահա օր մը Ֆորտ յանկարծ լքելով

Հայրենական բոյնը, կնոջը հետ միասին կ'երթայ Հաստատուիլ Տիթթոյթի: Հոն Edison Electric Light and Power Co. ընկերութեան գիմնելով կը յաջողի պաշտօն մը ձեռք բերել, 45 տոլար ամսականով: Վեց ամիս յետոյ նոյն ընկերութեան տնօրէն կը կարգուի 150 տոլար ամսականով: Ամսականի այս յաւելման շնորհիւ Թորտ կը յաջողի շինել փոքր խանութ մը ուր կը սկսի զիշեր ցերեկ փորձեր կատարել իր կազօլիմով շարժող մեքենան կատարելագործելու յամառ յոյսով: Այս փորձերը կը տեսնէ ութ տարի: Այդ ժամանակամիջոցին օթոմօպիլը արդէն իսկ մուտք գտած էր Ամերիկայի մէջ:

Հստ Նիւ Եորքի մաքսային արձանագրութեանց 1901ին օտար երկիրներէ Ամերիկա ներածուած են 26 օթոմօպիլներ: 1906ին այդ թիւը կը բարձրանայ 3550ի, որուն 1750ը հաճոյքի օթոմօպիլ է 1800ը ապրանքի օթոմօպիլ: Անձնական օթոմօպիլները այնքան սուղ էին որ միայն հարուստներու քսակին մատչելի պերճանք մը կը նկատուէին: Ուստի Թորտի նպատակը եղաւ հրապարակ հանել այն տեսակ օթոմօպիլ մը որ միջին դասակարգին մատչելի ըլլար:

Թորտի փափաքը չուշացաւ իրականանալ: Երկու «սիլենտ»ով թիթիւ կառք մը շինեց: Անձամբ վարելով այդ կառքը Տիթթոյթի մէջ աջ ու ձախ պտոյաներ ըրաւ ունեւորի համար: Դժբախտաբար չգտնուեցաւ դրամատէր մը որ անոր գիւտը գնահատելով դրամական պէտք եղած աջակցութիւնը ընծայէր: Բաղձացուած դրամական ձեռնառութիւնը եկաւ իրեն բոլորովին անակնկալ աղբիւրէ մը: Պաշտօնէութեան չըջանին զիշերային ուսումնասիրութիւնները և փորձերը կատարելէ վերջ Թորտ յաճախ երեկոյեան ընթերցելու կ'առնէր չըջուն պարի մը մէջ, որուն տէրը Քաֆի-ձիմ կը կոչուէր: Թորտ և Քաֆի-ձիմ մտերիմ բարեկամներ եղած էին: Թորտ կը պարզէ ծրագիրները և կ'ողբայ դրամատէրներու տխմարութիւնը: «Եթէ ուղածդ մեծ բան մը չէ, ես քեզ փոխ կուտամ պէտք եղած դրամը», կ'ըսէ Քաֆի-ձիմ: Այսպէս սրճեփի մը նիւթական օգնութեամբ Թորտ կը մասնակցի միջազգային մրցումին և իրմէ անհունապէս աւելի յաւ դրամագլուխ ու կազմակերպութիւն ունեցող մրցակիցներու զէմ մրցանակ կը շահի: Այդ օրէն Թորտի առաջը մշտական վերելքով մը կը բարձրանայ:

Տարուած յաղթանակը Թորտին բերաւ դրամագլուխի բազմաթիւ առաջարկներ: Շահագրգռուող դրամատէրերը 1,000,000 տոլար առաջարկեցին պայմանաւ որ շինուելիք օթոմօպիլները 150% շահով ծախուին: Թորտ ընդգիմացաւ այս առաջարկին առարկելով թէ իբրեւ զիմացաւ իր տեսլիկ ծառայութիւնը մը ո'չ թէ հարուստներու այլ միջին և աղքատ դասակարգերու պէտքերը զոհացնելու: Դրամատէրերը պնդեցին իրենց տեսակէտին վրայ: Իր կնոջ և մէկ զաւակին հետ Թորտ կը շարունակէ պայքարը միայնակ: Բարեկամներու դրամական օժանդակութեամբ կը շինէ համկար մը և երկու գործաւորով կը սկսի օթոմօպիլներու շինութեան: Հինգ ամիս վերջը գործաւորներու թիւը կը հասնի 40ի: Յաջորդ տարին Թորտի Hangar-Fabriqueը 1000 օթոմօպիլ կը շինէ: Երկու սիլենտը մէկ կողմ թողնով չորս սիլենտով կառք մը շինէ որ աշխարհի արագութեան «ըրբօրտ» կը կոտրէ:

1913ին Թորտի կազմակերպած նոր գործարանը փոխանակ 1000ի տարեկան 26,000 կառք հրապարակ կը հանէ: Աւելորդ է աւելցնել թէ այսօր Հենրի Թորտ հարիւրաւոր գործարաններ ունի Ամերիկա, Անգլիա, Քանադա և ուրիշ երկիրներ: Թորտի «Universal Car»ը ճանչցուած է չորս աշխարհներու մէջ: Ամերիկայի մէջ գործածուած 15,000,000 օթոմօպիլներուն կէսը Թորտի անունը կը կրեն:

Խոսքս Հ. Հերքիմէն

Ծանօթ է Wall Street ի իրր երկաթուղիներու նաբօլէոնը: Ծնած է 1848ին և քանսէրէ մեռած 1909ին: 16 տարեկանին մտած է իր հօրեղբոր ծառայութեանը և 18ին ընկերը եղած է: 30 տարեկանին միլիոնը զիղած է:

1870ին, այսինքն 22 տարեկան հասակին, կը բաժնուի հօրեղբորմէն և անձնական գործ մը կը հիմնէ E. H. Harriman Co անուան տակ: Արագ բմբունող և արագ որոշող այս Ամերիկացին զիտցաւ օգտուիլ 1870 և 1890ի տեսարանական ալեկոծութիւններէն որոնք պարբերաբար անխուսափելի դարձած են Ամերիկայի մէջ խոշոր շահագլխութեանց և անակուրթեանց հետեւանօք:

1890էն 1896 նախագահ Մաք-Բլեյնի փոթորկալից օրերուն Pacific Union երկաթուղիի ընկերութիւնը գծուարին կացութեան մը մասնուած էր: Vanderbilt, Gorlids, kuhn, Loeb և ուրիշ հռչակաւոր միլիոնատէրեր

միացան վերահաղմեւում ընկերութեան քան-
դուած finance: Հերրիմէն գլուխը անցնե-
լով այս խումբին հրապարակ հանեց 1,000,000
տոլարի բաժնեթուղթ (action): Յաջորդաբար
Հերրիմէնի քոնթրոլին տակ անցան Northern
Pacific, Southern Pacific, Great Northern,
Eric, Oregon, և այլն, վերջապէս Ամերիկայի
միջամաքային սիստեմը կազմող բոլոր
կարեւոր երկաթուղիները, ինչ որ կը բացա-
տրէ քաղաքական խնդիրներու մէջ Հերրիմէնի
ունեցած ազդու ձայնը: Կար սակայն պարա-
գայ մը որ ստուեր մը կը նետէր իր համբաւին
վրայ. Wall Street ի մէջ յամառօրէն կը հա-
ւատային թէ Հերրիմէն հլու գործիքն էր Ռօք-
Փելլըրի:

Իրաւ է թէ Հերրիմէն Ամերիկայի երկա-
թուղիի ընկերութեանց կայսրը եղած է և
հիմնած բազմաթիւ պանքաներ, ապահովա-
գրական ընկերութիւններ և այլն, բայց և այն-
պէս աս հսկան կարծուածին չափ ալ հարուստ
է: Իրեն կը վերադրեն 1,500,000,000 տոլարի
հարստութիւն. այս չափազանցուած ենթա-
դրութիւնը ծնունդ առած է սա իրողութենէն
թէ ինքն է որ կը վարէ ամերիկեան երկաթու-
ղիներու թրքած ուղին դրամագլուխը կը յան-
գէ 5,000,000,000 տոլարի. իրականին մէջ
Հերրիմէն կ'արժէ 1,000,000,000 տոլար:

1908ին Ամերիկայի երկաթուղիի ընկերու-
թիւնները մեծ հզնաժամ մը կ'անցընէին. մին
1 միլիոն, ուրիշ մը 3 միլիոն, երրորդ մը 5
միլիոն, գրեթէ ամենքն ալ բաց ունէին. կո-
րուստներու ընդհանուր գումարը կը հասնէր
13,500,000 տոլարի: Նիւ Եորքի պանքէռները,
որոնց գլուխը կը գտնուէր Փիլիքընթ Մօրկան,
դժկամակեցան այս դրամը հայթայթելու, ա-
ռարկելով թէ հունձքերու աղքատութիւնը ոնէ
յոյս չէր ներշնչեր երկաթուղիներու պիւտ-

ճէական կացութեան բարելաւման. «Եթէ այս-
օր հունձքը գէշ է, վաղն ալ լաւ կ'ըլլայ» ըսե-
լով Հերրիմէն առանձին գիմադրական բախտը
և ճարեց 13,500,000 տոլար: Չորս տարի
վերջը Union Pacific, Central Pacific, Sou-
thern Pacific, Northern Pacific և Great
Northern ընկերութիւնները 48,000,000 տո-
լարի ծախքերին գոցելէ վերջը 140,000,000
տոլար ալ չա՛հ կը գրպանէին, մինչ իրենց 100
տոլարի արքիոնները 1000 տոլարի կը բարձրա-
նային:

Հերրիմէն իր տարած բոլոր զգայացունց
յաղթանակները կը պարտի իր անպարտելի
կամքին, անվրէպ յատակատեսութեան և քիչ
մ'ալ բախտին: Արդէն բախտը յաճախ յան-
դուզնը կը նպաստաւորէ: Հերրիմէնի երկաթ-
եայ նկարագրին վրայ կտրուկ գաղափար մը
տալու համար յիշենք յատկանշական միջադէպ
մը:

Օր մը երբ Հերրիմէն ամերիկեան երկա-
թուղիները թրքած վերածելու ծրագիրը սե-
ղանի վրայ կը դնէ, Մօրկան — ամերիկեան
միլիտատուէրներու անկարեկիր սիրինքսը—ընդ-
դիմանալով այդ ծրագրին՝ թէ՛ ելմտական և
թէ՛ վարչական պատճառներով, արհամարհոտ
չեչտով մը ըսած է «Կ'ուզեմ գիտնալ թէ ո՞րու
անունով կը խօսիս»: Հերրիմէն անայլայլ կը
պատասխանէ. «Դուն ուրիշի անունով կը խօ-
սիս, այդ է քու տկարութիւնդ, իսկ ես իմ
անունովս կը խօսիմ, հոգ է իմ ուժս»:

«Անահիւս»ի յետագայ թիւերուն մէջ յա-
ջորդաբար պիտի խօսինք Անգլիոյ, Ֆրանսայի,
Գերմանիոյ, Իտալիոյ և Ճարմնի ելմտական
անցեալին և ներկային վրայ:

2. ԶՕՐԱՅԵԱՆ

Փարիզ